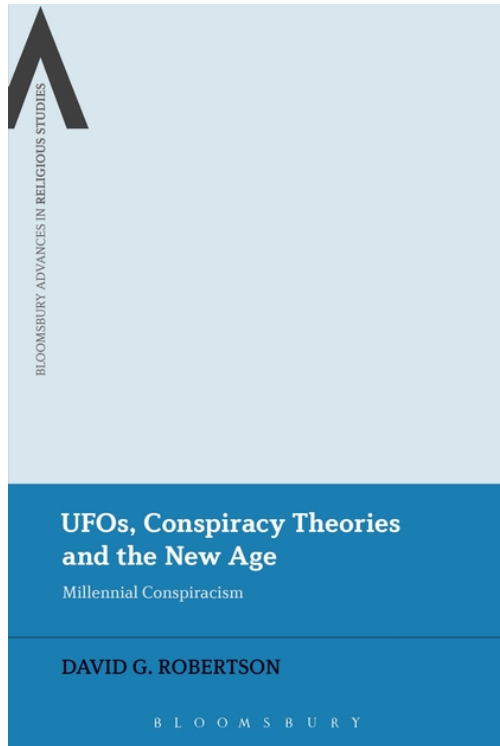

Kohti uuden ajan loppua: Mitä yhteistä on salaliitoilla, UFOilla ja new agella? (Essi Mäkelä)

Essi Mäkelä
Helsingin yliopisto

David G. Robertson 2016. *UFOs, Conspiracy Theories and the New Age - Millennial Conspiracism*. London, Bloomsbury, 246 s.

David Robertsonin teos kuvaa UFO-liikkeiden, salaliittoteoreetikoiden sekä ns. new agen yhteyksiä diskursiivisella tasolla: Mikä saa salaliittoteoreetikot, new agen harjoittajat ja UFO-uskovaiset seuraamaan samoja tunnettuja "saarnaajia" ja käymään yhteisissä tapahtumissa? Toinen Robertsonin esittämä kysymys on, miten nämä miljööt palvelevat käyttäjiään ja minkälaisin diskursiivisin keinoin pyritään episteemisen auktoriteetin kasvattamiseen.

Teos alkaa kentän ja aiheen esittelyllä. Diskursiivinen uskonnontutkimus kuvaillaan, ja myös kyselylomakkeita tarkastellaan kriittisesti: jos kyselyssä kysytään uskonnollisesta ideologiasta, on vastaus näissä piireissä "ei uskontoa". Toisaalta aineistosta nousee selkeästi uskonto-käsitteen yhdistäminen instituutioihin ja salaliittoihin, mutta esimerkiksi henkisyys ja hengellinen etsintä tai toiset ulottuvuudet ja ylikuonnolliset olennot ja ilmiöt kiinnostavat monia, jolloin voitaisiin argumentoida, että tietynlaista uskonnollisuutta on näissä piireissä myös, vaikka emic-käsitys uskonnosta on eri kuin etic-käsitys.

Mielenkiintoista on erityisesti se, miten Robertson luopuu new age -käsitteestä ja korvaa sen "kansanomaisella millennialismilla" (*popular millennialism*). New agehan ei ole erityisen uusi ilmiö, eikä kovin moni nykyään enää halua määritellä itseään new agen harjoittajaksi: Vesimiehen aikaan siirtymän ajanjakso on joko muuttunut tai se tapahtui henkisellä tasolla. Käsite on tutkimuksellisesti hankala myös etic-tasolla sen epämääräisen ja muuttuvan olemuksen vuoksi. Erityisen perusteltavan käsitteellisestä muutoksesta tekee samankaltaisuudet new agen ja laajemman kansanomaisen millennialismin eli maailmanlopun tai uuden aikakauden odotuksen välillä. Termin

new age käyttöä on pitkään kritisoitu, ja sitä on pyritty määrittelemään milloin mitenkään, usein myös keskenään ristiriitaisin määrein, kuten Robertson esittää. Omassa uususkonnollisuuteen liittyvässä tutkimuksessani olen joitain kertoja törmännyt nimenomaan new age -käsitteen sijoittelun ongelmiin. Muutenkin uususkonnollisuuden tutkimuksessa on hankaluutena kattokäsitteiden vakiintumattomuus ja epämääräisyys, joten olen hyvin tyytyväinen Robertsonin esitykseen.

Aineistoa esittelevässä osiossa kuvataan etnografisesti Robertsonin kenttävierailuja, ja keskiössä olevien ajattelijoiden eli Whitley Strieberin, David Icken ja David Wilcockin profiilit esitellään henkilöhistorian ja kirjoitusten sekä puheiden teemojen kautta. Kirjoittaja on vierailut Strieberin järjestämässä vaihtoehtokonferenssissa, Icken monituntisessa puhetilaisuudessa sekä suorittanut Wilcockin videoidun työpajan seuraten samalla internetkeskustelua aiheesta. Kenttätyökausien lyhyys perustellaan sillä, että tyyppinen harjoittaja saattaa käydä vain lyhyissä tapaamisissa kerran tai pari, mutta muuten seurata kirjoituksia ja esimerkiksi radioesiintymisiä etäältä. Osallistuvan havainnoinnin lisäksi analyysi tukeutuu eri kirjoitusten ja miljöiden syvälliseen tuntemukseen. Eri yleisöjen tarpeet selittyvät osaltaan myös puhujien uran muutoksilla: kun esimerkiksi David Icken poliittinen ura Iso-Britanniassa häiriintyi hänen profeetallisista julistuksistaan, hän löysi vastaanottavaisemman yleisön Yhdysvalloista.

Eräässä tapaamisessa käsitellään Robertsonille hyvin arkoja aiheita ja onkin hienoa, miten avoimesti Robertson kertoo omista epämukavista tuntemuksistaan keskusteluja seurattessaan. Tutkijasubjektin läsnäolo on aina tervetullutta tällaisessa kenttätyössä, missä yhteisön luottamuksen saavuttaakseen on pantava myös itseään likoon. Myös voimakkaiden tunteiden mahdollista vaikutusta analyysiin ja näkökulmien painotuksiin ei pidä unohtaa.

Lopuksi Robertson esittää yhteenvedon käytetyistä diskursseista ja vastaa tutkimuskysymyksiinsä: yhteisöjä yhdistää muun muassa vahva episteemisen auktoriteetin haastaminen. Samaan aikaan, kun tieteen menetelmiä myös hyödynnetään ja "tieteellistä argumentaatiota" arvostetaan, koetaan luonnontiede turhan rajoittavana välineenä koko todellisuuden tutkimukseen. UFOt, salaliittoteoriat ja millennialismi sopivat myös monikulttuurisen yhteiskunnan ja vaihtoehtoisen henkisyyden kasvavaan kenttään, ehkä juuri tiedettä ja henkisiä elämyksiä yhdistävän luonteensa vuoksi. Omissa tutkimuksissani pakana- ja uususkonnollisissa piireissä on myös nousunut esiin keskustelu siitä, miten tieteen ja uskonnon tai henkisyyden erottaminen toisistaan ei tunnu lainkaan mielekkäältä, vaan vastauksia etsitään hyvinkin monipuolisilla keinoin. Oli mielenkiintoista, joskaan ei yllättävää, törmätä samanlaiseen keskusteluun myös Robertsonin aineiston puitteissa.

Kriittisiksi huomioiksi nostaisin teoksesta lievän epätasapainon kenttätyön ja analyysiosioiden välillä. Toki taustoitus ja havainnoinnin kuvaus olivat tarpeen uudehkon tutkimusaiheen puitteissa, ja vaikka aihe on monella tapaa mielenkiintoinen ja viihdyttävä, lukijalla heräsi välillä myös kysymys, oliko kaikki kentällä esitelty välttämättä täysin oleellista loppuanalyysin kannalta. Huomiot sinänsä saattoivat olla mielenkiintoisia, mutta erityisesti osallistuvaan havainnointiin liittyvät irralliset lainaukset sivusta kuulluista keskusteluista mietityttivät. Toisaalta ne toimivat tutkijan huomion keskittymisen suuntaviivoina, mikä on hyödyllistä tutkimuksen toisintamisen mielessä, mutta vastaavasti olisin ehkä itse kaivannut hiukan syvempää analyysiosiota tai tarkempaa yhteenvedoa myös kenttäaineiston kuvauksen jälkeen. Nyt lopetus tulee äkkiseltään ja tyytyy viittaamaan alun teoreettiseen osioon melko kevyesti.

Minulle oli myös vierasta se, miten paljon konferenssi- tai puhujatilaisuuden osallistujien "normaaliutta" ajoittain painotettiin. Tämä kenties on jatkumoa kirjoittajan huomiolle siitä, miten salaliittoteoreetikoita pidetään usein jotenkin päästään vinksaneina siinä missä katolilaisia uskovaisia kyetään tutkimaan ilman samankaltaista arvottamista. Olisin silti toivonut, että aineisto ja siitä nousevat huomiot olisivat itsessään olleet niin kutsutun normaaliuden tai muun uskonnollisen, henkisen tai yhteisöllisen toiminnan yhtäläisyyksien takeet ilman ylenmääräisiä vakuutteluja. Ajoittain jäin miettimään myös kohdeyleisöä, joka tuntui olevan yhtäältä tutkittavien yhteisöjen jäsenet, joille pyritään todistamaan, että kirjoittaja oli luottamuksen arvoinen ja toisaalta

”skeptiset” tutkimusyhteisön jäsenet tai muut skeptikot, jotka todennäköisesti lukevat aineistoa enemmän kuin piru Raamattua, jos sallitte sananparren. Toivonkin, että koko laaja yleisön skaala toteutuu, jotteivat sosiologit tai uskontotieteilijät rajaa tutkimusintressejään turhan kapeaksi muuten niin ansioituneen laajasti ihmistieteiden menetelmiä hyödyntävissä oppiaineissamme. Toisaalta myös tutkimuskentän luottamuksen säilyminen lienee elimellistä jatkotutkimuksen kannalta.

Kuten diskursiivisen uskontotieteen parissa monesti on tapana (esim. Taira, 2013), myös Robertson haluaa keskittyä enemmän sosiaalisesti oikeutettuihin epistemologioihin sen sijaan, että pyrkisi määrittelemään jonkin ilmiön uskonnollisuutta tai ei-uskonnollisuutta. Robertson asettaa itsensä sosiologian tutkijaksi, joka käyttää uskontotieteen menetelmiä, koska uskontotieteessä on pidempi historia sellaisen tutkimuksen parissa, joka ei ota kantaa kohteensa näkemyksiin toisin kuin hän kokee sosiologiain usein tekevän. Salaliittoteoreetikoista on Robertsonin mukaan kirjoitettu usein väheksyvästi ja toisaalta etnologista tutkimusta tämänkaltaisissa liikkeissä on tehty hyvin vähän ehkä juuri leimautumisen pelossa: jos tutkija menee ”hassulle” kentälle, voiko häntä enää ottaa tosissaan tutkijana? Tätä diskurssia on toki tutkimuspiireissä viime aikoina onnistuttu jossain määrin rikkomaan, mutta paljon on vielä tehtävää, sillä asenteet istuvat tiukassa.

Olen itsekin käynyt keskusteluja siitä, miten tutkijat pelkäävät ns. ”going native”-ilmiötä, eli omaan tutkimuskenttään ”hukkumista” – ilman, että heillä on mitään käsitystä siitä, minkälaista todella on olla niin sanotusti sekä sisäpiiriläinen että tutkija. Elävällä kentällä tutkimusta tehdessä joutuu usein miettimään sitä, että ei ”huku” liikaa myöskään akateemiseen maailmaan, jotta tieto pysyy relevanttina niin emic- kuin etic-tasollakin. Halu palvella niin tiedeyhteisön kuin kentän (ja laajemman yhteiskunnan) ymmärrystä aiheesta pakottaa väkisinkin miettimään omaa positiotaan muutenkin kuin sisäpiiriläisenä. Mutta mielikuva siitä, ettei molemmilla kentillä kykene luovimaan, kuten kuka tahansa yksityiselämänsä ja uransa välillä, on hyvin juurrutettu subjektiivisuudesta ristiriitaisia tunteita potevan humanistisen tutkimuksen ryhmämuistiin. Tämä saattaa olla hyvä, jotta tätä keskeistä kysymystä pohditaan jatkossakin monesta näkökulmasta. Robertson onnistuu omalta osaltaan hyvin esittelemään kenttää niin osallistumisen, havainnoinnin kuin analyttisen tutkijankin otteella. Unitulkintoihin olisi toki ollut mielenkiintoista saada vielä sisäpiiriläisen näkemys, mutta empiirisenä esimerkkinä kentän toiminnasta nekin toimivat mielestäni oikein hyvin.

Ajoittain teos jatkaa miehistä kirjoitusperinnettä esimerkiksi viittaamalla samassa lauseessa naisiin etunimillä ja miehiin sukunimellä tai tyytyy toistamaan biografisessa materiaalissa vanhemmista lähinnä isän ammattia kyseenalaistamatta ainakaan selkeästi äidin mainitsematta jättämistä – joitain lähdekriittisiä huomioita lukuun ottamatta. Tästä huolimatta kirjoittaja myös kyseenalaistaa sukupuolipainotteisia huomioita kentällä, joten vahinko ei ole kovin suuri ja suunta lienee joka tapauksessa parempaan päin.

Kaiken kaikkiaan *UFOS, Conspiracy Theories and the New Age* antoi mielenkiintoisen kentän lisäksi myös monipuolista ajateltavaa tutkimuksellisesta ja teoreettisesta näkökulmasta. Arviostani lienee mahdollista havaita monen asteista samaistumista kirjoittajan tehtävää kohtaan, joten täysin ummikko en aiheelle ollut. Uskon kuitenkin, että vähemmänkin salaliittoja tai diskurssianalyysiä tuntevana on mahdollista saada tästä teoksesta paljon hyödyllisiä ajatuksia ja juonteita tulevaa tutkimusta varten. Eritoten soisin näkeväni populaarin millennialismi -käsitteen jatkotarkastelua tutkimuksen välineenä, mutta myös esitellyn kentän tarkempaa tutkimusta niin sosiologisesta kuin uskontotieteellisestäkin näkökulmasta.

Kirjallisuus

Taira, Teemu

2013 The category of ‘invented religion’: A new opportunity for studying discourses on ‘religion’. *Culture and Religion* Vol.14, Iss. 4, 2013: 477-493.